

Women Effects Of Turkish State Position

Raziye PEKER

Abstract: To take place in state affairs of women, directly or indirectly, is common condition at various times and various geographies. At the term before Islam and after Islam Turkish states, at various times and conditions, women could impact management tradition. For example, sometimes women had equal rights with padishah, women could be deputy of padishah, being entitled to direct representation of the padishah or could affect padishah's decisions. When we follow the historical process, in pre-Islamic Turkish states can be observed in the presence of female rulers.

Besides all these, in the Ottoman Empire, the sultanate passed from father to son. Thus the women who is padishah's wife was trying to move her price to throne and was trying to be "Valide Sultan". For that reason she wanted to impact management in various types. The women had task that raising padishah candidate who will take charge of the state. There was padishah who was young. Thus women could effect padishah very easily. Women didn't involve directly in management as a political actor after Islam at Turkish state. However, women who belong to palace, indirectly assumed a political role. At the same time, women of dynasty members' life place of social life and their efforts at charity should be studied, too.

All of this information, to determine women's place at Ottoman Empire we should examine katun who was at pre-Islamic Turkish states women. And we will try to explain concepts of sultan, valide sultan, haseki sultan. Than will try to their influence to management.

Keywords: Turkish State Structure, Women, Sultana, Hatun.

Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu

Özet: Kadınların devlet işlerinde dolaylı ya da doğrudan yer alması, çeşitli zamanlarda ve çeşitli coğrafyalarda sık karşılaşılan bir durumdur. İslamiyet'ten önceki Türk Devletleri'nde ve İslamiyet sonrası Türk Devletleri'nde, çeşitli zamanlarda ve şartlarda kadınların hükümdarla eşit haklara sahip olması, saltanat naibeliği yapması, hükümdarı doğrudan temsil hakkına sahip olması ya da hükümdarın kararlarını etkilemesi gibi pek çok şekilde yönetim geleneğine etkisinden bahsedilebilir. Tarihsel süreç izlendiğinde, İslamiyet öncesi Türk Devletleri'nde kadın hükümdarların varlığına da rastlanılabilmektedir.

Bütün bunların yanında, saltanatın babadan oğula geçtiği Osmanlı Devleti'nde, padişahın eşi konumundaki kadın, şehzadesini tahta taşımak, "Valide Sultan" lakabını almak için türlü biçimlerde yönetimi etkileme kudretine de sahip olmuştur. Devletin başına geçecek olan padişah namzetlerini yetiştirme görevinin doğrudan kendilerinde olması, yaşı küçük olan padişahların yönlendirilmeleri ve devlet yönetimini etkilemeleri konularında işlerini kolaylaştırmıştır. İslamiyet'ten sonraki Türk Devletleri'nde, kadınların doğrudan siyasi bir aktör olarak yönetimde yer almadıkları görülmektedir. Ancak saray mensubu kadınlar, dolaylı olarak siyasi birer rol üstlenmişlerdir. Bununla birlikte, hanedan mensubu kadınların, sosyal hayattaki yerleri, hayır-hasenat işlerinde gösterdikleri çabalar da ayrıca incelenmesi gereken bir konudur.

Bütün bu bilgiler ışığında, Osmanlı Devleti'nde kadının yerinin belirlenmesi için, İslamiyet öncesi Türk Devletleri'nden başlayarak katun olarak tanımlanan hatun, Osmanlı Devleti'nde yönetimini etkileme gücüne sahip olan sultan, valide sultan, haseki sultan gibi kavramlar incelenerek, yönetime nasıl ve ne kadar etkilerinin olduğu anlatılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devlet Yapısı, Kadın, Sultan, Hatun.

*Corresponding author (İletişim yazarı): Raziyepeker1@gmail.com

Citation (Atıf): Peker, R., (2017), Türk Devlet Geleneğinde Kadının Konumu. Bilge Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 1 (2): 157-164.

1. GİRİŞ

Aile, her çağda ve toplumda, sosyal yaşantının vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Toplumların şekillenmesinde, ilerlemesinde, gelişmesinde büyük bir önem ve görev üstlenmiştir. Yapısı ne olursa olsun, aile içindeki görev ve örüntüler, bütün toplumlara sirayet edebilme imkanına ulaşmıştır. Kadın ve erkeğin birlikte yer aldığı, kimi zaman kadın, kimi zaman erkek egemen toplumların varlığı dikkat çekmiştir. Türk Devletleri'ne bakıldığında ise, kan bağı genellikle erkek odaklı kurulmuş ve ilerlemiştir. Ancak kadın, Türk Toplumları'nda her zaman önemli bir yere konulmuştur ve gerek aile içinde gerekse toplumların yetiştirilmesinde, kadının statüsü ve önemi tartışılmaz bir noktadır.

Bu çalışmada, aile kurumunun Türkler'deki yansımaları incelenerek kadınların ailede ve devlet yönetim geleneğinde ne gibi roller üstlendiği anlatılacaktır. Bununla birlikte, Türk Devletlerinin çeşitli dönemlerinde, kadınların yönetime olan etkileri, örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

2. AİLE

Aile kurumu, bütün toplum tiplerinde, önemli bir sosyal kurum olarak görülmektedir (Donuk, 1991: 287). Türkler'de toplumun çekirdeği, oğuş da denilen ailedir. Aile kan bağına dayanmakta ve pederi tipte varlığını devam ettirmektedir (Kafesoğlu: 2007, 566). Yani soyun devamı bütün Türk Devletleri'nde erkek aracılığıyla sağlanmaktadır. Hemen bütün toplumlarda olduğu gibi, Eski Türk Toplumları'nda da aile ilk sosyal birlik olarak kabul edilmekte ve toplumun çekirdeği konumundaydı. Türkler, tarihsel süreçte, dünyanın dört bir tarafına yayılmış olmalarına rağmen varlıklarını korumayı ve sürdürmeyi başarmışlardır. Şüphesiz bunun en önemli sebebi, Türkler'in aile yapısına verdikleri ehemmiyettir. Türklerin aile kurumuna verdikleri önemin en büyük göstergesi ise, Türk Dili'nde, başka dillerde karşılaşılmayan akrabalık derecelerinin mevcut olmasıdır. Örneğin, anne, baba, dede gibi akrabalık dereceleri bütün toplumlarda olsa da, enişte, baldız, kayınbirader, yenge gibi akrabalık dereceleri Türk Toplumuna özgü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hatta aynı ülkenin farklı yerlerinde, aynı akrabalık dereceleri, farklı kelimelerle anlatılmaktadır. Kayın peder

kelimesi yerine kaynata kelimesinin kullanımında olduğu gibi.

Türkler'in anlayışına göre, nasıl gök kubbe devletin örtüsü ise, çadır da ailenin örtüsüdür. Gök kubbe altında devlet, çadır kubbesi altında ise aile düzeni yaşanmaktadır. Bu benzetmeden yola çıkılarak, Türkler'de devlet düzeni ile aile düzeni arasında canlı bir benzerliğin varlığından söz edilebilmektedir. Türk Ailesi'ndeki karı-koca ilişkisi incelendiğinde, devlette görülen kağan-katun hukuku arasında pek fark olmadığı görülmektedir. Bir toplumda yaşayan aile fertleri arasında sosyal ve hukuki denge sağlanmışsa, toplumu oluşturan bireyler yani vatandaşlar arasında da siyasi, sosyal ve hukuki denge oluşturulmuş demektir. Türk Ailesi'nin temelinde görülen hukuki ve sosyal ortam, en yüksek devlet düzeninde de kendini göstermektedir (Eröz: 1977, 14). Toplumun en büyük birimi olan devletin şekillenmesinin, en küçük yapı taşından yola çıkılarak oluşturulduğunu görmek mümkündür. Ailedeki iş bölümü, devlet birimlerindeki görev ayrılıklarının temelini oluşturur niteliktedir.

Eski Türkler'de, sülale içinde soydan büyük olan şehzade yani yaşı en büyük olan şehzade hükümdarlığı devam ettirirdi. Osmanlı Hanedanlığı'nda da durum böyle idi. Boy ve sop devirleri geçtikten sonra, soy isimleri, aile ismi olarak anılmaya başlandı. Çapanoğulları, Kazanoğulları gibi (Türkdoğan: 2003, 116). Ancak dikkat çeken bir diğer nokta, boy ve sop devirleri geçtikten sonra soy isimleri aile isimleri üzerinden devam ederken, yine kanın erkek üzerinden devamlılığı esas kalmıştır. Bununla birlikte, Eski Türkler'de hükümdarlık da sadece asil babadan değil aynı zamanda asil bir anneden doğmak suretiyle elde edilebilmektedir. Eğer Hakan, asil olmayan bir kadınla evlenmiş ve ondan çocuk sahibi olmuş ise, asil olmayan bu kadından doğan çocuk asla iktidar mevkiine geçememektedir (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Buradan anlaşılacaktır ki, Eski Türkler, soyun devamının sağlanmasına verdikleri önem kadar, aileden gelen asalete, soyun asil bir şekilde devamlılığına da önem vermişlerdir.

3. TÜRK DEVLETLERİNDE KADINLAR VE YÖNETİME ETKİLERİ

İslamiyet'ten önceki Türkler'in varlığı ile ilgili bilgiler M.Ö. 4000'li yıllara kadar gitmektedir. Bu

bilgiler arasında İslamiyet'ten önceki Türkler'de, kadının temel niteliklerinin analık ve kahramanlık olduğuna rastlanılmaktadır. Kadınların değerlendirilmeleri, ata binme, silah kullanma, savaşabilme gücüne bakılarak yapılmaktadır (Savcı: 1973, 107). Osmanlı Devleti'nden ve günümüzden farklı olarak, İslamiyet'ten önceki Türk Toplumlarında kadın sadece çocuk doğurmak, soyun devamlılığını sağlamak ve aile içindeki görevlerini yerine getirmek gibi işlerle sınırlı kalmamış, erkeklerle birlikte ve neredeyse eşit olarak sosyal yaşantıda da aktif olarak yer almıştır. Kadının sosyal yaşantıda bu kadar aktif rol alması ve kadına kahramanlık gibi bir vasfın yüklenmesi elbette ki yönetim kademesinde de kadınların önemini ve değerini arttırmıştır.

Göçebe devletlerde, hükümdarın eşlerine "katun" unvanının verildiği görülmektedir. Ancak bu kelimenin ortaya çıkışı ve anlamı hakkında değişik fikirlerin olduğu göze çarpmaktadır. Birçok araştırmacıya göre, bu sözcük kağan veya kan kelimesiyle ilişkilidir. F. Lazlo'ya göre, W. Bang ve Barthold bu kelimeyi Soğodça'ya dayandırmaktadır (Baştav: 2005, 482).

Kelimenin çıkış noktası tam olarak tespit edilemese de Türkler bu unvanı Hunlar zamanından beri kullanmaktadır ve kelimenin Türkleştiği ve Türkçeleştiği genel kanı haline gelmiştir (Kafesoğlu: 2007, 2230). Katun kelimesi, milattan önce 350'li yıllarda kullanılmaya başlayarak günümüze dahi anlamını yitirmeden gelebilmeyi başarmıştır.

Bugün kullandığımız kadın sözcüğü de katun sözcüğüne dayanmaktadır. Kelimenin hatun haline dönüşmesi ise Farsça'nın etkisiyle olmuştur. Bu unvanın çok geniş bir coğrafyaya yayıldığı görülmektedir. Unvan genel olarak saygın, şerefli, yüksek sınıfa ait kadın anlamını yitirmeden korumuştur. Örneğin, Sarı Uygurlar'da kullanılan "katın" kelimesi de katun kelimesinden türemiştir ve hanımefendi anlamına sahiptir. Tuva Türkleri aynı kelimeyi kraliçe anlamında kullanmaktadır. Unvan Osmanlı'ya ulaştığında ise, yine saygınlık anlamlarını yitirmeden, ulu hatun, baş kadın, kadın efendi gibi saray hanımlarının ve sultan zevcelerinin rütbeleri olarak kullanılmıştır. Anadolu Halk Dili'nde de kelime aynı şerefi korumaktadır (Gömeç: 1997, 90). Kelime çıkış itibarıyla hükümdar eşini nitelemekte ve çeşitli kullanımlarında da yine bu anlamını koruduğu görülebilmektedir.

Katunlar, törelerin emrettiği şekilde ve biçimde katunluk tahtına oturmaktadır (Gömeç: 1997, 90). Katunluk tahtı gibi bir yapının olması ve törelerde bu tahta çıkmanın belli ritüellerini olması, Eski Türkler'de, hükümdar eşinin nüfuzunun ne boyutlarda olduğunu anlamak için yeterli bir durumdur.

Katunluk tahtına oturmaktan kasıt, katun unvanını alan kadının, topluluktan ayrılması ve halktan ve kağanın diğer eşlerinin üzerinde, daha yüksek bir makama yükselmesidir (Poul-Roux: 1989, 203). Eşler arasındaki hiyerarşinin bu gibi törenlerle sağlanıyor olması da iktidarın devamlılığı için önemli bir durumdur.

Bir kadının katun olabilmesi için, muhakkak Türk ve asil bir aileden olması gerekmektedir (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Ve bahsi geçen bu asalet iki taraflıdır. Katun olacak kadının hem ana tarafının hem de baba tarafının asil olması gerekmektedir. İki taraftan birden asil olmayan bir kişi, asil sayılmamaktadır (Orkun: 1946, 136). Böylelikle, veliaht şehzadelerin de soyun iki tarafından da asil olması sağlanmakta ve devletin devamlılığı da garanti altına alınmaktadır.

Türk Tarihi'ne ait bilgilerde, kağanların birden fazla kadınla evlenebildiğine rastlanılmaktadır. Ancak bu çok eşlilikte kağanın evlendiği kadınlardan yalnızca birinin katun unvanını aldığı görülmektedir (Ahmetbeyoğlu: 2001, 151, Orkun: 1946, 136, Nemeth: 1982, 97). Örneğin, Atilla'nın birden fazla hanımı olmasına rağmen, ilk eşi olan Arıkan'ın baş kadın olarak anıldığı edinilen bilgiler arasındadır (Kafesoğlu: 1987, 59). Saltanatın devamlılığı da hem anne, hem baba tarafından asil olan bu kadın aracılığıyla sağlanmaktadır.

Devlet yönetiminde, kağan ve katun birlikte yer almaktadır (Gömeç: 1997, 90). Yani Türk Devletleri'nde hatunların yönetimde söz sahibi oldukları söylenebilmektedir. Hatta bu kadınlardan devlet siyasetine yön verenler, devlet reisliği yapanlar veya kağanın yokluğunda naip unvanıyla devleti idare edenler de olmuştur (Kafesoğlu: 1987, 59). Bu durumda daha önce bahsi geçtiği gibi, kadınların ata binme, silah kullanma ve savaşabilme yeteneklerinin olması kaçınılmaz bir durumdur.

Devlet yönetiminde birlikte söz sahibi olduklarının göstergesi olarak, katun, siyasi konuşmalarda, elçi kabullerinde ve harp meclislerinde hazır bulunur, hakanın solundaki yerinde görüşmelere katılırdı (Çandarlıoğlu: 1968, 9). Hakanın, yabancı bir

devlet elçisiyle görüşmesi gerektiği zaman, elçi yalnızca hakan varken huzura çağrılmaz, elçilerin kabulü sırasında hatunun da hakanla beraber olması gerekirdi (Sevin.: 1987, 31). Kabul törenlerinde, ziyafetlerde, Gölenlerde hatun, siyasi ve idari konulardaki görüşmeleri dinlemekle kalmaz, kendi fikrini de beyan ederdi. Hatta harp meclislerinde de hakanın solundaki yerinden ayrılmazdı (Çandarlıoğlu: 1977, 64). Askeri divanların yanı sıra, savaş sırasında sefere iştirak eden katunlar da bulunmaktadır (Esin: 1978, 7).

Ziya Gökalp bu durumu şu sözlerle değerlendirmeyi uygun görmüştür; “Eski kavimler arasında hiçbir kavim, Türkler kadar kadın cinsiyetine hak vermemişler ve saygı göstermemişler” (Gökalp: 1970, 35).

3.1. Kadınların Yönetime Etkilerinden Örnekler

Bütün bu anlatılanlardan sonra, İslamiyet'ten önceki ve İslam sonrası Türk Topluları'nda, kadınların, yönetim kademesinde hükümdarla eşit sayılabilecek bir konumda olduğu görülebilmektedir. Bununla birlikte, kadınların yönetime doğrudan etkide bulunup devletlerin devamlılığını sağlaması, devlet siyasetine yön vermesi gibi etkilerinden de bahsetmek mümkündür. İslamiyet'ten önceki ve sonraki bazı Türk Topluları'nda şu örnekler yaşanmıştır;

- Avrupa Hun İmparatorlarından Bleda'nın eşi, kocasının vefatından sonra, yaşadığı köyün sahibesi ve idarecisi olarak bırakılmıştır. Yine Hunlar'da, Hun ülkesine gelen elçiler, Atilla ile birlikte, eşi Arıkan'a da çeşitli hediyeler getirirlerdi. Arıkan, sarayda kendisine ait son derece gösterişli ve süslü bir köşke sahipti. Hizmetine bakan, kendine özel erkânı bulunmaktaydı. Arıkan'ın, aldığı hediyelerin yanında, elçileri huzuruna kabul ederek, devlet meselelerini görüşmesinde beis görülmezdi (Ahmetbeyoğlu: 2001, 151).

Görüldüğü gibi, kadınların belli bir toprağın, birimin, yerin yönetici olarak atanması söz konusudur. Bununla birlikte, hükümdar eşlerinin, kendilerine ait bir odalarının olmasından ziyade, kendilerine ait köşklerinin olması uygun görülmüştür. Ayrıca, hakandan ayrı olarak elçilerle görüşme yapması, hem kadına devlet işlerinde yüklenen görevlerin hem de kadına duyulan güvenin bir sonucudur.

- Sabirler'in hükümdarı olan Balak'ın vefatından sonra da yerine hanımı Boğarık geçmiştir. Boğarık, savaşçılığı ve idareciliği ile bilinen bir Türk Kraliçesi haline gelmiştir. Dönemin

kaynaklarında, Boğarık'ın yüz bin kişilik Sabir ordusunu kumanda ederek, Bizans İmparatoru I. Justinianos'u dize getirdiği yer almaktadır (Kafesoğlu: 2007, 159). Bu örnekte görüldüğü gibi, Sabirler'de yönetim kademesinin en üstünde, bir kadın yer alabilmiştir. Kazandığı askeri zafer, Boğarık'ın siyasi ve askeri anlamdaki başarısını da göstermektedir.

- Melikşah'ın zevcesi olan Hatun el-Celaliyye olarak da anılan Türkan Hatun da devlet idaresinin her alanında söz sahibi olmayı başarmış kadınlardan biridir. Devrin ünlü veziri Nizamülmülk'ün meşhur eseri olan Siyasetname'de kadınların siyasetten uzak tutulmasına yönelik kısımlar mevcuttur (Nizamülmülk: 1998, 246-247). Bu kısımların Nizamülmülk'ün, Türkan Hatun'la olan siyasi mücadelesinden dolayı kaleme aldığı söylenebilir. Yönetimde son derece etkili olan kadınların, siyasi mücadelelere girmesi de kaçınılmaz olmaktadır.

- Selçuklular ve Harzemşahlar döneminde de hükümdar eşi olarak nitelenen, terkenler, siyasi-askeri faaliyetlerde etkin konumdaydılar. Selçuklular'da, hatunlardan bazılarının sarayda, sultanın yanında değil, geçici veya devamlı surette, başka bir şehirde ikamet etmesine de rastlanılmıştır. Sultanla birlikte sarayda otursa da kendine ait başka bir köşkte yaşasa da hatunun emrine tahsis edilmiş küçük çapta idari ve askeri bir teşkilat, kendine ait bir hazinedar tarafından yönetilen bir hazine ile özel vezir ve diğer görevliler bulunmaktaydı. Tuğrul Bey'in eşi olan Altuncan Hatun'un, Tuğrul Bey'in yokluğunda gerçekleşen bir saldırıyı, kendi ordusu ile durdurması, bu duruma en iyi örneklerden biridir. Ayrıca, Tuğrul Bey, Hemedan'da üvey kardeşi olan Yinal tarafından kuşatılmış ve zevcesi Altuncan Hatun, emrindeki Oğuzlarla, Bağdat'tan Tuğrul Bey'in yardımına yetişmiştir (Merçil: 2011, 246).

Bu örnekten de anlaşılacağı gibi, kadınlar, çoklukla ikinci hükümdar olarak devlette yer almaktadır. Kadınlara verilen bu geniş yetkiler, onların devlet kademesinde, hükümdardan başka kimsenin erişemeyeceği bir noktada bulunduğu kanıtı olmaktadır.

- Kirman Selçukluları'nda ise, Melik Arslan Şah'ın hanımı olan Zeytun Hatun çok akıllı ve seçkin bir kadındır. Kirman'da pek çok imar faaliyetlerinde bulunmuştur. Eşinin üzerinde etki sahibi olduğu için, iktidarı yönlendirme kudretine de nail olmuştur. Bununla da kalmayıp kendi oğlunu veliaht ilan ettirdiği de dönemin kaynaklarından edinilen bilgiler arasındadır (Merçil: 1989, 63).

- Harzemşahlar Devri'nde Sultan Tekiş'in eşi olan Bozkır Türk Prenseslerinden Terken Hatun yalnızca kocası Sultan Tekiş döneminde değil, aynı zamanda oğlu Kutbeddin Muhammed döneminde de devletin hem idaresi hem de siyaseti konularında neredeyse kocası ve oğlu ile aynı derecedeydi. Oğlunun iktidarı sırasında, bazı durumlarda oğlunun sultan olarak verdiği emirleri dahi bozdurmuştur. Terken Hatun'un devletin ileri gelen devlet adamlarından oluşan, yedi kişilik ve kendisine ait bir İnşa divanı vardı. Terken Hatun bu dönemde, Hüdavend-i Cihan yani dünyanın sahibi lakabını taşıyordu ve oğlu gibi kendisinin de bir hükümdarlık alameti olan tuğrası bulunuyordu. Bu da açık olarak Terken Hatun'un iktidar ortağı olmasının göstergesiydi (Kafesoğlu: 2000, 170-172, 208-210). Hükümdar eşleri ve annelerinin, devletin bekasını düşündüğü durumlarda, yaş küçük olan hakanların yönlendirilmesi ve kararlarının gözden geçirilmesi, dolayısıyla devletin devamlılığı için bir garantör durumunda oldukları söylenebilir.

- Salgurlu Atabegleri'nde, Bibi Terken Hatun oğlunun naibi olarak hüküm sürmüştür. Selçukşah'ın ölümünden sonra Salgurlu tahtına geçen II. Sa'd'ın kızı ve atabeglerin sonuncusu olan Abiş Hatun da siyasi faaliyetleriyle ün kazanmış hatunlar arasındadır (Merçil: 1985, 208-209).

- Delhi Sultanlarından İltutmuş, ölmeden önce oğullarının iktidar konusundaki beceriksizliklerini ve eğlenceye düşkünlüklerini anlamış ve iktidar konusunda yeteneği ve yatkinliği olan kızı Raziyye'yi veliaht tayin etmiştir. 1250 yılında Mısır'da Eyyubi Hükümdarı ilan edilen Melik Salih Necmüddin'in zevcesi ve Eyyubi Prensesi olan Türk asıllı Şecerrüddür'un cinsiyetinden dolayı Abbasi Halifesi tarafından iktidarı ve yetkileri tanınmamıştır. Bu yüzden saltanattan indirilmesi, Türk Tarihi'nin dikkat çeken olaylarından biridir. Şecerrüddür kendi saltanatının alameti olarak, kendi adına sikke bastırılmış ve bu sikkede de Abbasi Halifesinin ismi yer almıştır (Uzunçarşılı: 1984, 304).

Kadınların siyasi ve idari faaliyetlerde yer alması sıklıkla Hunlar'da görülse de, elçileri, bilim adamlarını, yabancı heyetleri kabul etmesi, onlarla çeşitli konular üzerinde istişare ve müzakere etmesi ve hatta ziyafetler tertip etmesi tarihin her devrinde ve her Türk Devleti'nde rastlanılan bir durum olmuştur. Türk Kadınları bu tür faaliyetleri, büyük bir vakar ve haysiyetle yürütmüşlerdir (Ögel: 1988, 32).

4. OSMANLI DEVLETİNDE KADINLAR VE YÖNETİME ETKİLERİ

Hatun sözcüğü, Osmanlılarda da kullanılmaya devam edilmiştir. Osman Gazi'nin eşi Mal Hatun, Yıldırım Bayezid'in nikahlısı Devlet Hatun, Fatih Sultan Mehmed'in Hatunu Sitti Hatun, Çelebi Sultan Mehmed'in kızı Selçuk Hatun gibi, Osmanlı Saray Kadınları da bu unvanı kullanmışlardır (Kazıcı ve Şeker: 1982, 94). Daha önce de dikkat çekildiği üzere, hatun kelimesinin, özellikle saray kadınlarının arasında kullanılması kelimeye yüklenmiş olan anlam dolayısıyladır.

İslami dönem Türk Toplumlari'nda ve devletlerinde, İslamiyet öncesi Türk Toplumlari'nda olduğu gibi kadın sosyal hayatta sahip olduğu hakları korumuş ve devam ettirmiştir. Ailede anne olarak nüfuz sahibidir ve görüşleri son derece dikkate alınmaktadır (Köymen: 1983, 306). "Türk Kadını" nitelemesi, aslen bir övgü mahiyetindedir.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde, kadınların sosyal hayat içinde, erkeklerle birlikte etkin bir görüntü çizdiği söylenebilir. Kadının ailede anne sıfatıyla yeri her zaman ön planda ve tartışılmaz bir mevkide görülmüştür. Kuruluş döneminde, konar-göçer bir kültüre sahip olan Türk Toplumunda kadın, yaylaya gidiş ve dönüşlerdeki tüm düzenlemeleri üstlenmiştir ve büyük bir fonksiyona sahiptir (Turan: 1992, 82). Yaylaya gidiş ve dönüş düzenlenmelerinin yapılması, konar-göçer topluluklar için önemli bir görevin yerine getirilmesi anlamını taşımaktadır.

Osmanlı Toplumunda, özellikle devletin ilk dönemlerinde, medreselerin ve tarikatların baskı ve etkileriyle, kadına dini inançların çerçevesinde, sosyal hayatta kısmen bir yer tanınmış olsa da zamanla bu durum giderek kaybolmuştur. İlerleyen zamanlarda Osmanlı Toplumunda kadın, hareme kapatılmış ve toplum yaşantısının dışına itilmiştir. Bu durumun, İstanbul'un alınmasından sonra köleci Bizans devlet yapısının etkisiyle arttığı sanılmaktadır (Çağlar: 1992, 49). Kadınların sosyal hayattan kısmen uzaklaşması demek, saray içinde ve yönetim konusunda kadınların tüm etkilerinin sona erdirilmesi anlamına gelmemektedir.

Osmanlı harem kadınlarının yaşantıları incelendiğinde, onların kendi aralarında ve yalnızca ailelerindeki erkeklerle temas halinde yaşadıkları görülmektedir. Özellikle haremden kadının temel toplumsal işlevi, çocuk doğurmak, yetiştirmek ve

erkeklere hizmet ile cariyelik etmekten öteye gitmemektedir. Yani haremde yaşayan kadınlar, hukuken olmasa da toplumsal ilişkiler bakımından köle durumunda yaşamakta idiler. Harem, bir kurum olarak incelemeye alındığında, Engels'in kadının evcil köleliği olarak tanımladığı durumun tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır (Tekeli: 1982, 377).

Kadınların hareme kapatılması, elbette onların sadece birer eşya gibi belirli işlevleri yerine getirmesiyle kısıtlı kalmalarına sebep olmamıştır. Saraylı kadınlardan, özellikle valide sultanların, padişah üzerindeki etkileri önemlidir. Sarayda özel bir yeri olan Valide sultanlar, özellikle yükselme döneminden sonra politik birer nitelik kazanmıştır (Tayan Tunç: 1981, 108). Haremde yer alan kadınların, -bunların içinde padişahların eşleri, anneleri ve kız kardeşleri de bulunmaktadır- padişahla temas halinde olması, dolaylı olarak yönetime etki etmelerini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, haremde yer alan kadınların da hiyerarşik birer sıfat edinmeleri, zamanla bu kadınların da siyasi mücadelelere ve taht kavgalarına araç olmalarına sebep olmuştur.

Sultanların Türk kızlarıyla evlenme gelenekleri kaldırılıp Bizans, Sırp ve Ulah kızlarıyla evlenmeleri geleneği Fatih'ten itibaren getirince, Hatunluk unvanı, padişahın hanımlarına verilen bir unvan olmaktan çıkmıştır. Hatunların unutulması veya hatırlıca hizmetlere tahsis edilmesi üzerine, Osmanlı Sarayı'nda özellikle Haseki unvanı öne çıkmaya başlamıştır (Uzunçarşılı: 1984, 151).

Sultanların anneleri için Valide Sultan daha sonra da Mehd-Ulya unvanı kullanılırdı. III. Murad ile kullanılmaya başlanan bu unvan, daha sonra genelleşerek diğer padişahlar tarafından da kullanılmaya devam etmiştir (Uzunçarşılı: 1984, 155-158).

Sultanların eşleri için, hatun kelimesinden türeyen kadın unvanı kullanılırken, sayıları dört, bazen altı ya da yediye kadar çıkan kadınların kıdemlerinin belli olması için, baş kadın, ikinci kadın gibi unvanlar kullanılmıştır. En itibarlı kişiye baş kadın unvanı verilirdi. Kadınların içinde en sevilenlere ve çocuk doğuranlara ise Haseki unvanı verilirdi. Haseki Sultan olarak anılan bu kadınlara, haseki olduklarının belli olması için küçük bir taç verilirdi. Padişah eşleri için, baş kadın, kadın efendi, haseki gibi unvanlar kullanılmakta idi ve bu unvanlara sahip kadınlar, eriştikleri mevkilere cariyelikten yükselirdi (Uzunçarşılı: 1984, 148-152).

Kadınların, Osmanlı sarayında nüfuz mücadelesine girdikleri tarihi bir gerçekliktir (Terzi: 2011).

I. Murad'ın kızı olan Melek Hatun ilk dönem Osmanlı siyasetinde öne çıkan kadınlardan biridir. Sonraki dönemlere bakıldığında ise, Kanuni dönemi ve sonrasında, Hürrem (Gökbilgin: 1950, 593-596, Baltacı: 498-500), Mihrimah ve Esmâ Sultanlar öne çıkan isimler olmuştur. Padişahların hanımları ve kızlarının siyasetteki etkileri tartışılmaz bir hal almıştır (Pierce: 1996). Sarayda özellikle valide sultanların, mehd-i ulyayı saltanat sıfatıyla 16. Yüzyılın ortalarından başlayarak 17. Yüzyıl boyunca dönem dönem Osmanlı siyasetine yön verdikleri ve küçük yaştaki oğullarına naiblik yaptıkları bilinmektedir (Altınay: 2011).

Bir dönem Nizamülmülk'ün yapmış olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nde de kadınların siyaset işlerine karışmalarından olumsuz yönde etkilenen ilim adamları, onların siyasete karışmalarını eleştiren ve siyasetten uzak tutulmalarını tavsiye eden eserler kaleme almışlardır. Mahpeyker Kösem Sultan, Safiye Sultan, Hatice Turhan Sultan aynı dönemin en çok bilinen ve siyasi etkisiyle ün yapmış kadınlarının arasındadır (Baysun: 915-923).

SONUÇ VE TARTIŞMA

Toplum, kadın ve erkeklerden oluşan karmaşık bir yapıdır. Bu yapıda, kadının ve erkeğin görev, sorumluluk ve etkilerini birbirinden bağımsız ve tek yönlü olarak düşünmek neredeyse imkânsızdır. Kadın ve erkek, birbirlerini etkileyen ve tamamlayan iki unsurdur.

Konu devlet yönetimine geldiğinde ise, yönetim erkek egemen bir yapıda olsa da kadının etkisinden öz etmek kaçınılmaz bir hal almaktadır. Olayın sosyolojik boyutu incelendiğinde, çalışmadaki bilgi ve örnekler ışığında, kadınların erkek egemen Türk Toplumlari'nda, en alt kademededen en üst kademeye kadar rol aldıkları rahatlıkla görülebilmektedir. Türk Toplumlari'nda kadının genellikle erkeğe tabii bir konumda olduğu söylenebilse de, kadına verilen önem de rahatlıkla görülebilmektedir.

Yönetim kademesinde bulunan erkeklerin, İslamiyet öncesi Türk inancına göre kut inancına göre davranması ile; İslamiyet sonrası Türk inancına göre ise kutsal sayılan bir varlık tarafından yetiştirilmiş olmasına inanmasıyla, kadınların çeşitli sıfatlarla, doğrudan ya da dolaylı olarak yönetimde söz sahibi olmaları kolaylaşmıştır.

Demokratik olmayan yapılarda, kadınların yönetiminde, sosyal yaşantıda, ekonomik faaliyetlerde yer almaları, daha çok bahsi geçen toplumların inanç yapılarından etkilenmektedir. Günümüzde birçok devletin hukuksal düzenlemelerine rağmen, kadınların sosyal yaşantıya bile tam katılımının sağlanamaması bir realitedir. Demokratik toplumlarda ise, kadınlara pozitif ayrımcılığın uygulanması, seçme ve seçilme hakkının tanınması, bunun doğrultusunda kadınların başbakan, cumhurbaşkanı, devlet başkanı olması ya da çeşitli bakanlıklarda yer almaları sık görülen bir durumdur. Tarihsel örnekler pek tabii ki çalışmada geçenlerle sınırlı değildir ancak Türk Kadını'nın daha pek çok alanda, başarılarından söz etmek mümkündür.

KAYNAKLAR

- AHMETBEYOĞLU, A., (2001) Avrupa Hun İmparatorluğu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- ALTINAY, A. R.,(2011), Kadınlar Saltanatı, Yayına Hazırlayan: İbrahim Delioğlu, Yücel Demirel Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BALTACI, C., Hürrem Sultan, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.XVIII.
- BAŞTAV, Ş., (2005) Makaleler, Hazırlayan: E. Semih Yalçın, Berikan Yayınevi, Ankara.
- BAYSUN, M. C., Kösem Sultan, İslam Ansiklopedisi, VI.
- ÇAĞLAR Ş., (1992) Aile İçi Rol ve Statünün Paylaşılmasında Çalışan Kadının Yeri (Sivas İli Kamu Kesiminde Çalışan Kadınlar Örneği) Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- ÇANDARLIOĞLU, G.,(1977), Türk Destan Kahramanları, Doğu Kütüphanesi Yayınevi, İstanbul.
- ÇANDARLIOĞLU, G., (1968), Türk Toplumunda Kadın, Hayat Tarih Mecmuası, S.46, Mayıs, İstanbul.
- DONUK, A., (1991), Çeşitli Topluluklarda ve Eski Türlerde Aile, Aile Yazıları I, Hazırlayan: Beylü Dikeçligil, Ahmet Çiğem, T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı, Ankara.
- ERKAL, M. E., (1999), Sosyoloji, Der Yayınları, İstanbul.
- ERÖZ, M., (1977), Türk Ailesi, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
- ESİN, E., (1978), İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihi ve İslama Giriş, İstanbul Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul.
- GÖKBİLGİN, T., (1950), Hürrem Sultan, İslam Ansiklopedisi, V/2, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- GÖKALP, Z., (1970), Türkçülüğün Esasları, Hazırlayan: Mehmet Kaplan, Varlık Yayınları, İstanbul.
- GÖMEÇ, S., (1997), Kağan ve Katun, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi, Ankara.
- İLGÜREL, M., Kösem Sultan, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, cilt 26.
- KAFESOĞLU, İ., (2000), Harezmşahlar Devleti Tarihi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ., (1987), Türk Bozkır Kültürü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara.
- KAFESOĞLU, İ., (2007), Türk Millî Kültürü, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- KAZICI, Z. ve ŞEKER, M., (1982), İslam Türk Medeniyeti Tarihi, Çağrı Yayınları, İstanbul.
- KÖYMEN, M. A., (1983), Alp Arslan ve Zamanı II, TTK Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, E., (2011), Selçuklularda Saraylar ve Saray Teşkilatı, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- MERÇİL, E., (1989), Kirman Selçukluları, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- MERÇİL, E., (1985), Müslüman Türk Devletleri Tarihi, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- NEMETH, G., (1982), Attila ve Hunları, Çeviren: Şerif Baştav, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara.
- NİZAMÜLMÜLK, (1998), Siyasetnâme, Çeviren: Nurettin Bayburtluğil, Dergâh yayınları, İstanbul.
- ORKUN, H. N., (1946), Türk Tarihi I ve II, Akba Kitabevi, Ankara.

- ÖGEL, B., (1988), Türk Kültürünün Gelişme Çağları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul.
- PIERCE, L., (1996), Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğunda Hükümlük ve Kadınlar, Çeviren: Ayşe Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ROUX, J. P., (1989), Ortaçağ Türk Kadını I, Çeviren: Gönül Yılmaz, Erdem, Ankara, Ocak.
- SAVCI, K., (1973), Cumhuriyetin 50. Yılında Kadın, Cihan Matbaası, Ankara.
- SEVİNÇ, N., (1987), Eski Türklerde Kadın ve Aile, Türk Dünyası Araştırma Vakfı, İstanbul.
- TAŞAĞIL, A., (2004), Göktürkler III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- TAYAN, T., (1981), Füsun, Dünyada ve Türkiye’de Tarih Boyunca Kadın, Tan Yayıncılık, Ankara.
- TEKELİ, Ş., (1982), Türkiye’de Kadının Siyasal Hayattaki Yeri, Türkiye Sosyal Bilimler Derneği Yayınları, İstanbul.
- TERZİ, A., (2011), Sarayda İktidar Mücadelesi, Saray Mücevher İktidar, Timaş Yayınları, İstanbul.
- THYS-ŞENOCAK L., (2009), Hatice Turhan Sultan–Osmanlı İmparatorluğu’nda Kadın Baniler, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- TURAN, R., (1992), Osmanlılarda Kuruluş Yıllarında Türk Ailesi, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, C.I, Aile Araştırma Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TÜRKDOĞAN, O., (2003), Türk Tarihinin Sosyolojisi, Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- ULUÇAY, M. Ç., (1992), Padişahların Kadınları ve Kızları, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- ULUÇAY, M. Ç., (2001), Harem, Ötüken Neşriyat, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1984), Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H., (1984), Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.